

СЕКЦІЯ 2 МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ПІДХОДІВ ДО РОЗВИТКУ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

FEATURES OF FORMATION OF STATE APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION IN UKRAINE

Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню особливостей формування державних підходів до розвитку системи соціального захисту населення в Україні. В умовах ринкової трансформації українського суспільства особливого значення набуває вирішення проблем соціального захисту населення, що зумовлено конституційним правом громадян України, з огляду на те що соціально-економічний розвиток держави зазнав значних негативних наслідків через кризу, спричинену поширенням коронавірусної хвороби COVID-19. Разом із цим забезпечення належного соціального захисту є вкрай важливим, особливо в часи боротьби з пандемією. Доцільно відзначити, що вітчизняна система соціального захисту зазнала кардинальних змін, пов'язаних насамперед із її характером, джерелами фінансування соціальних витрат і механізмами отримання соціальних допомог і виплат. Але й дотепер у складних умовах сьогодення національна система соціального захисту населення залишається фрагментованою за цільовим спрямуванням, обмеженою в наявних ресурсах, характеризується низькою ефективністю функціонування інститутів, що зумовлює її слабкість, неадекватність і відсталість від європейських соціальних стандартів.

Тому сучасні реалії розвитку країни потребують значного переосмислення сутності соціального захисту населення, а відповідно, постановки нових завдань, які покликані вирішувати ця система, і механізмів здійснення соціального захисту населення, що мають бути адекватні ринковим умовам, тобто забезпечення належного доступу населення до соціальних послуг має бути одним із пріоритетних завдань Уряду. У статті нами визначено вектор соціальної політики України на сучасному етапі розвитку державності, теоретично узагальнено пріоритетні напрями в системі соціального захисту в державі, які під час пандемії стали особливо необхідними. Зроблено висновок про необхідність модернізації системи соціального захисту на основі впровадження єдиної моделі організації надання соціальних послуг.

Ключові слова: державні підходи, ринкові реформи, розвиток системи, соціальна полі-

тика, соціальний захист, соціальні фонди, пенсійні фонди.

The article is devoted to the theoretical substantiation of the peculiarities of the formation of state approaches to the development of the social protection system in Ukraine. In the conditions of market transformation of Ukrainian society, solving the problems of social protection of the population is of special importance due to the constitutional rights of Ukrainian citizens, given that the socio-economic development of the state has had significant negative consequences due to the crisis caused by COVID-19 coronavirus. At the same time, ensuring adequate social protection is extremely important, especially in times of pandemic control. It is worth noting that the domestic social protection system has undergone radical changes, primarily related to its nature, sources of funding for social spending and mechanisms for receiving social benefits and benefits. However, even today, in today's difficult conditions, the national social protection system remains fragmented in terms of targets, limited in available resources, characterized by low efficiency of institutions, which causes its weakness, imperfection and backwardness from European social standards. Therefore, the current realities of the country's development require a significant rethinking of the essence of social protection, and, accordingly, setting new challenges to address this system and mechanisms for social protection that must be adequate to market conditions, ie ensuring adequate access to social services one of the priorities of the Government.

In the article we define the vector of social policy of Ukraine at the present stage of statehood development, theoretically summarize the priority areas in the social protection system in the country, which became especially necessary during the pandemic. The conclusion is made about the need to modernize the social protection system based on the introduction of a single model of organization of social services.

Key words: state approaches, market reforms, system development, social policy, social protection, social funds, Pension funds.

УДК 351.83:331.5.024.5
DOI <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2022.27.6>

Бражко О.В.

д. наук з держ. упр.,
професор кафедри права
та публічного адміністрування
Маріупольський державний університет

Постановка проблеми в загальному вигляді. У зв'язку з пандемією не тільки в нашій країні, а й у всьому світі в грудні 2020 року Президент України підписав Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо соціального захисту населення на період дії

карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» № 1030-IX, ухвалений парламентом 2 грудня 2020 року.

Закон спрямовано на посилення соціального захисту й підтримки громадян, зокрема,

в умовах ужиття необхідних протиепідемічних заходів. Згідно з документом, право на отримання допомоги з часткового безробіття застрахованим особам у разі втрати ними частини доходу через карантинні обмеження поширюється на громадян, які отримують пенсії. Законом урегульовано окремі процедурні питання, пов'язані з набуттям і підтвердженням особливого статусу безробітного, а також одержанням допомоги з безробіття на період дії карантину.

Для підтримки конкурентоспроможності на ринку праці Закон надає громадянам, звільненим із військової служби після участі в проведенні АТО/ООС, право на одноразове одержання ваучера, який може бути використаний для отримання послуг із перепідготовки, спеціалізації, підвищення кваліфікації за професіями та спеціальностями в пріоритетних видах економічної діяльності [1].

Отже, пандемія коронавірусної хвороби COVID-19 і карантинні обмеження загострили системні проблеми в багатьох галузях, зокрема й у соціальній сфері. Тому перед Україною сьогодні постає масштабне і складне завдання реформування універсальної за своїм характером і патерналістської за змістом соціальної сфери та перетворення її в ефективно діючий сектор ринкової економіки, стимул прискорення економічного прогресу, а також розробки, утвердження та прийняття більшістю населення нової парадигми соціальних цінностей і відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Науковим дослідженням із питань розробки методики формування державних підходів до розвитку системи соціального захисту населення й іншим аспектам цього напрямку присвятили праці вітчизняні й зарубіжні науковці, а самі: А. Александрова, А. Базиліук, Н. Борецька, Л. Вернигора, В. Волик, Д. Галлагер, Б. Зайчук, І. Калачова, В. Кириленко, Е. Лібанова, М. Ліборакіна, Б. Надточій, В. Скуратівський, М. Ганслі Теренс, Й. Хендшель, П. Таундсен, Ю. Шклярський та багато інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, ураховуючи складність і багатоаспектність проблеми, що ускладнюється сучасним станом у державі, доцільно відзначити, що існує необхідність у подальших розробках щодо визначення особливостей побудови системи соціального захисту населення, які залишилися поза увагою держави.

На нашу думку, окремі аспекти системи соціального захисту населення в Україні частково входили до предмета багатьох наукових праць, присвячених трансформаційним

змінам концептуальної моделі та механізмів формування державних підходів до розвитку системи соціального захисту населення, тому пошуки в цьому напрямі не можна вважати вичерпними. Саме із цих позицій варто розглядати актуальність дослідження, основні результати якого наведено в статті.

Мета статті. Головною метою статті є теоретичне обґрунтування особливостей формування державних підходів до розвитку системи соціального захисту населення в Україні, визначення векторів соціальної політики України на сучасному етапі розвитку державності, узагальнення пріоритетних напрямів у системі соціального захисту населення, що мають бути адекватні трансформаційним перетворенням у суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Передусім варто відзначити, що система соціального захисту населення – це комплекс нормативних актів, методів і дій, що мають забезпечити:

- гарантований прожитковий мінімум, установлений законом України, на основі якого визначається межа заробітної плати, формуються пенсії, допомоги, гарантуються обслуговування в житлово-комунальній і соціально-культурній сферах;

- диференційний підхід до різних соціально-демографічних верств населення, ураховуючи їхню економічну самостійність;

- права кожного громадянина на працю й отримання мінімуму доходів, достатнього для нормальної життєдіяльності працюючого та його сім'ї;

- державні гарантії щодо оплати найманої праці, незалежно це власне виробництво, асоціації, акціонерне товариство тощо;

- надання різних форм допомоги безробітним: виплати по безробіттю, організація громадських робіт, перепідготовка й отримання нової спеціальності, з якої є вільні робочі місця, створення умов для започаткування власної справи;

- малозабезпеченим категоріям населення надання державних гарантій щодо підтримки необхідного рівня життя;

- індексування грошових вкладів населення у випадку зростання цін на товари й послуги та надання грошової компенсації населенню при здійсненні реформ цін;

- розробку та законодавче врегулювання (затвердження) усього комплексу заходів, що становлять у всій повноті систему соціального захисту всього населення (працюючих, непрацюючих у працездатному стані, непрацездатних, пенсіонерів, інвалідів, підростаючого покоління, багатодітних матерів, неповні та малозабезпечені сім'ї) [5, с. 106].

Державне соціальне забезпечення є складником системи соціального захисту й виконує функцію нагромадження та розподілу коштів соціального захисту, призначених на соціальну допомогу, виплати по соціальному страхуванню тощо.

Тобто соціальний захист населення доцільно розглядати як систему економічних, соціальних і правових відносин з управління соціальними ризиками суспільства для ліквідації їх небажаних наслідків і забезпечення належного рівня життя. Під системою в цьому випадку розуміється цілеспрямований комплекс взаємопов'язаних елементів і взаємозв'язків між ними [6, с. 74–75].

Отже, сьогодні у зв'язку з пандемією, з реорганізацією соціально-економічного механізму господарювання, зі значним спадом виробництва перед країною постало непросте завдання щодо задоволення всіх соціальних потреб населення при гострому дефіциті ресурсів (коштів). В умовах становлення й розвитку державності соціально-економічні проблеми вимагають від органів державного управління якісно нових підходів і рішучих неординарних дій для гарантування соціальної захищеності всім верствам населення.

У складних соціально-економічних умовах розвитку ринкових відносин з метою впровадження європейської системи соціального захисту населення держава зобов'язана брати активну участь у розробці та проведенні соціальних реформ.

Тому, ураховуючи особливості розвитку України, ментальність і традиції народу, варто пам'ятати, що захист соціальних гарантій людини в умовах трансформаційного періоду не тільки не повинен бути зведений до мінімуму, а й має постійно розширюватися на основі вдосконалення соціальної сфери шляхом реформування соціальної політики, поглиблення ринкових реформ і демократичних перетворень [7, с. 232].

У статті 46 Конституції України закріплено право громадян на соціальний захист, що включає «право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [1].

Згідно з Конституцією України, держава гарантує кожному громадянину право на працю, задовольняє потреби в здобутті освіти, охороні здоров'я, підготовці кадрів, забезпечує мінімальний рівень заробітної плати, пенсії та інших соціальних виплат.

У цілому основні напрями сучасної соціальної політики України відповідають вимогам

міжнародних стандартів і функціонують відповідно до чинного законодавства, згідно з яким основні форми соціального захисту населення – це соціальне страхування, соціальне забезпечення й соціальна допомога [4]. Вони представлені різними елементами та реалізуються через дію механізмів державного регулювання соціального й пенсійного страхування населення. Зважаючи на те що мета соціального та пенсійного страхування є визначальним вектором соціальної політики держави, на сучасному етапі розвитку державності вона полягає в гарантуванні соціального захисту населення для зменшення соціальної напруженості в суспільстві. Таким чином, загальнообов'язкове державне соціальне й пенсійне страхування гарантує соціальний захист громадян у разі настання страхового випадку, що передбачено законом, за рахунок перерозподілу валового продукту до спеціальних фондів, які формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел.

Згідно зі ст. 7 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», воно здійснюється за такими принципами:

- законодавчого визначення умов і порядку здійснення загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- обов'язковості страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) і інших підставах, передбачених законодавством, а також осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, фізичних осіб-підприємців;
- права на добровільну участь у системі загальнообов'язкового пенсійного страхування осіб, які, відповідно до цього Закону, не підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню;
- заінтересованості кожної працездатної особи у власному матеріальному забезпеченні після виходу на пенсію;
- рівноправності застрахованих осіб щодо отримання пенсійних виплат і виконання обов'язків стосовно сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;
- диференціації розмірів пенсій залежно від тривалості страхового стажу та розміру заробітної плати (доходу);
- солідарності й субсидування в солідарній системі;
- фінансування видатків на виплату пенсій, надання соціальних послуг за рахунок страхових внесків, бюджетних коштів і коштів цільових фондів;

- спрямування частини страхових внесків до накопичувальної системи пенсійного страхування для здійснення оплати договорів страхування довічної пенсії й одноразової виплати залежно від розмірів накопичень застрахованої особи з урахуванням інвестиційного доходу;

- державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав, передбачених цим Законом;

- гласності, прозорості й доступності діяльності Пенсійного фонду;

- обов'язковості фінансування за рахунок коштів Пенсійного фонду витрат, пов'язаних із виплатою пенсій і наданням соціальних послуг, в обсягах, передбачених цим Законом;

- цільового й ефективного використання коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

- відповідальності суб'єктів системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування за порушення норм цього Закону, а також за невиконання або неналежне виконання покладених на них обов'язків [3].

Як бачимо, ці принципи переважно відображають загальні засади розвитку замкнутої системи відносин між основними ланками пенсійного страхування: держава □ Пенсійний фонд □ населення держава. При цьому практично не відображений якісний аспект цих відносин, їх соціальна спрямованість. Оскільки саме принципові підходи визначають основні напрями, методи та способи досягнення мети, то вони повинні об'ємно охоплювати всі аспекти проблеми. Основною метою соціального й пенсійного страхування є зняття соціальної напруженості та забезпечення соціальної безпеки населення, отже, при формуванні принципів пенсійного страхування необхідно враховувати соціальну спрямованість пенсійного законодавства та визначати засоби її реалізації.

Тому до вищезазначених принципів пенсійного страхування, які майже ідентично повторюються в основних наукових працях, присвячених проблемам пенсійного страхування, з огляду на сучасну соціально-політичну ситуацію, ми пропонуємо додати такі:

- подолання бідності шляхом підвищення пенсії до рівня мінімальної заробітної плати, а останньої – до рівня прожиткового мінімуму;

- неухильне зростання рівня забезпеченості, коли розмір пенсії дасть змогу задовольнити не тільки першочергові фізіологічні потреби людини, а і її естетично-культурні інтереси;

- принцип соціальної справедливості, коли при розподілі загальнодержавного Пенсійного фонду буде враховуватися множина визна-

чальних факторів: стаж роботи і кваліфікація робітників, галузь, екологічна ситуація регіону тощо;

- принцип рівності перед законом (поширення дії норм пенсійного законодавства на громадян усіх верств населення незалежно від статусу й обійманої посади).

Зауважимо, що реалізація системи соціального захисту населення на страховій основі – прогресивний напрям соціальної політики, який забезпечує індивідуалізацію внесків застрахованих осіб, установлює залежність розміру допомоги від сплати страхових внесків, страхового стажу, сприяє легалізації трудових доходів громадян. Але, на нашу думку, в Україні запровадження такої системи має бути тісно пов'язане з податковою політикою та політикою грошових доходів населення, тому що перекласти на працівників частину сплати страхових внесків з роботодавців можна лише за умови підвищення їхньої заробітної плати.

Надалі визначимо основні напрями вдосконалення системи соціального захисту населення в Україні:

- забезпечення адресного характеру соціального захисту незахищених верств населення;

- удосконалення нормативно-правової бази соціального захисту населення, зокрема закріплення в нормативно-правових документах можливості отримання певних податкових пільг при запровадженні в життя певних соціальних проектів і програм;

- сприяння зайнятості населення шляхом створення нових робочих місць і збереження наявних, запровадження заходів щодо детінізації доходів населення;

- особливу увагу варто звернути на недержавний складник у системі соціального захисту населення;

- партнерські відносини у сфері соціального захисту населення з комерційними банками, страховими організаціями, громадськими організаціями тощо.

Висновки. Таким чином, нагальним завданням, на нашу думку, є модернізація системи соціального захисту на основі впровадження єдиної моделі організації надання соціальних послуг. Напрямами діяльності в цій сфері має бути:

- підтримка громадян похилого віку, підвищення якості їхнього життя;

- підвищення прозорості й ефективності солідарної пенсійної системи через оптимізацію розміру єдиного соціального внеску, удосконалення алгоритму нарахування пенсій, який справедливіше враховуватиме трудовий стаж людини;

– створення передумов для ефективного функціонування накопичувальної пенсійної системи та запровадження об'єктивних підходів до визначення й застосування прожиткового мінімуму;

– удосконалення механізмів надання допомоги малозабезпеченим сім'ям, підтримка осіб з інвалідністю, сприяння їх працевлаштуванню тощо;

– удосконалення системи надання житлових субсидій на основі соціальної справедливості, що передбачатиме оптимізацію пільгових категорій, посилення адресності підтримки на основі інформаційних технологій і налагодження партнерських відносин з інституційними одиницями.

Ми розуміємо, що особливим викликом для України стала пандемія, поширення якої безпосередньо вплинуло на реалізацію прав людини, але держава повинна продовжувати вживати заходи мінімізації негативних наслідків, надавати підтримку вразливим верствам населення та розвивати систему соціального захисту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо соціального захисту населення на період дії карантину, встановленого КМУ з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 02.12.2020 № 1030-IX, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1030-20> (дата звернення: 10.12.2021).
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96> (дата звернення: 10.12.2021).
3. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення: 11.12.2021).
4. Про соціальні послуги : Закон України від 19.06.2003 № 966-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення: 12.12.2021).
5. Скуратівський В., Палій О., Лібанова Е. Соціальна політика : навчальний посібник. Київ : Вид-во УАДУ, 2003. 265 с.
6. Синчук М. Право соціального забезпечення України : навчальний посібник. Київ : Знання, 2006. 318 с.
7. Малімон В.І. Соціальна і гуманітарна політика : навчальний посібник. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2012. 352 с.